

хлебозаготовок, “а в Мордовском округе с каждым годом хлебозаготовки все увеличиваются” [5, 225]. Несогласие со взятой руководством ВКП(б) линией в сельском хозяйстве и методами проведения хлебозаготовок (“правый уклон”) высказывалось и в ряде районных парторганизациях Мордовского округа [7, 26].

Необходимо отметить, что в указанный период крестьяне еще не были доведены до такой степени возмущения, которая заставила бы многих из них подниматься на борьбу с советской властью. Причина, очевидно, в том, что в указанное время государственное насилие все-таки еще не было направлено на коренное изменение всей жизни села после перехода к сплошной коллективизации с конца 1929 г. У большинства же сельских жителей еще теплилась надежда на то, что руководство страны вернется к провозглашенным принципам НЭПа и будет учитывать в своей политике и их интересы.

1. *Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939 гг. : док. и материалы : в 5 т. Т. 1. Май 1927 – ноябрь 1929. – М., 1999.*
2. *Центральный государственный архив Республики Мордовия (далее – ЦГА РМ). – Ф. 326-П. – Оп. 1. –Д. 551.*
3. *ЦГА РМ. – Ф. 326-П. – Оп. 1. –Д. 621.*
4. *ЦГА РМ. – Ф. 326-П. – Оп. 1. –Д. 554.*
5. *ЦГА РМ. – Ф. 326-П. – Оп. 1. –Д. 614.*
6. *ЦГА РМ. – Ф. 326-П. – Оп. 1. –Д. 555.*
7. *ЦГА РМ. – Ф. 326-П. – Оп. 1. –Д. 562.*

О. В. Латишева

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОКЛАДНОГО СТРАХУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УСРР (1928-1933 рр.)

Теорія і практика радянської страхової справи кінця 20-х рр. вирізнялася наявністю концептуальних моделей реформування системи державного і кооперативного страхування, прикладних рекомендацій, інструкцій, пропозицій щодо перегляду норм, тарифів, принципів страхування окремих галузей сільськогосподарського виробництва. Спостерігалось організаційно-номенклатурне протистояння Укрдержстраху та „Коопстраху”, хоча обидві установи представляли дві форми єдиної радянської системи страхування.

На сторінках фахових журналів друкувалися статті, які висвітлювали суперечливі тенденції розвитку. Так, О. Галін писав про деструктивні спроби УСРР та РСФРР „розбити єдність державного страхування”, тому що їхні проекти розбудови перешкоджали „загальносоюзним операціям” [1, 28]. Довкола взаємин республіканських та союзних страхових органів точилися гострі дискусії, про що свідчать публікації тих років – В. Потоцького [2], А. Кагановича [3]. Авторами були переважно чиновники Держстраху. Зокрема, Е. Розенталь розмірковував над перспективами державного страхування – обов’язкового і добровільного в промисловості та сільському господарстві [4, 5]. Аналізуючи особливості сільського окладного обов’язкового страхування, він спростовує погляди деяких працівників Держстраху стосовно

„тимчасовості” цього принципу страхових операцій. Добровільне страхування на селі, на його думку, було збитковим, яке не знаходило зацікавлення серед селян, а обов’язкове характеризувалося неухильним зростанням норм забезпечення – від 60% до повної вартості майна селянських господарств [4, 8]. Дехто вважав, що підвищення норм повинно було стимулювати добровільне, але вони лише зміцнювали позиції обов’язкового страхування. Він не оминув класового принципу, якому більше пасувало обов’язкове страхування. „Як забезпечити майно тих найбідніших прошарків селянства, – наголошував Е. Розенталь, – які самотужки неспроможні страхувати своє майно, як перекласти усі платежі або частину цих платежів на більш заможну частину селянства?” [4, 9]. Обов’язкове страхування було відверто класовим, тому що його нав’язували заможним селянам, відтак принцип добровільності втрачав своє функціональне значення. На засадах обов’язкового страхування ефективніше було проводити принцип універсальності відповідальності за збитки від усіх випадків стихії, навіть від неврожаю. Такою була його позиція.

Інший чиновник Держстраху С. Жебрівський писав про ті запальні дискусії, які точилися довкола організаційної реформи страхового апарату в сільських районах, але завершилися його збереженням, хоча повноваження по реєстрації об’єктів і збору платежів були передані виконавчим органам влади на місцях [5]. В Україні збором платежів займалися не райвиконкоми, а структурні підрозділи Держстраху – агенти страхування. Суттєво вирізнялися умови і правила кооперативного страхування в Україні, про які писав І. Личко в одній із праць [6]. Особливості здійснення обов’язкового сільського страхування в РСФРР показав В. Міндовський, брошура якого з’явилася у 1927 р. [7]. Історія української системи державного страхування висвітлювалася навіть в офіційних звітах, які видавалися у вигляді аналітичних праць з узагальненням основних етапів її становлення [8]. Публікації прикладного спрямування враховували досвід роботи попередніх років. Наприклад, В. Потоцький, аналізуючи нові страхові правила, згадав місяць і рік їх впровадження, підкресливши консервативність правил добровільного страхування, які не змінювалися з 1922/23 р. [8, 26]. Таким чином, враховуючи ступінь наукового вивчення обраної нами для дослідження теми, автор статті ставить за мету проаналізувати особливості здійснення окладного страхування в сільському господарстві УСРР 1928-1933 рр.

Завданням державного страхування майна сільського населення було найбільш повне відшкодування вартості будівель, худоби, зернових культур, які зазнали ушкодження від стихійного лиха. Вони підлягали окладному обов’язковому страхуванню, хоча велика рогата худоба та посіви від градопобиття страхувалися за рішеннями окружних виконкомів. Страхове забезпечення не перевищувало у 1927/28 р. 30% вартості застрахованого об’єкта, але для господарств, які мали міцну економічну базу, дозволялося додаткове і добровільне страхування у межах 75% вартості майна [10 27]. Право окрвиконкомів визначати страхові об’єкти, тобто посівні культури чи робочу

худобу, впливало на страхові суми по Україні. Наприклад, у 1927/28 р. було обрано 4 округи для страхування зернових від вимоку та вимерзання, але три з них згодом відмовилися, а єдина Коростенська округа отримала значні відшкодування внаслідок несприятливої зими 1927/28 р. Уроки були враховані: у 1928/29 р. 19 округ скористалися цим страхуванням, а 4 основних види страхування (від вогню, падежу худоби, коней та ушкодження посіву) застосовувалися по всій Україні. Страхування посівів дорівнювало 40% середньої вартості урожаю головних зернових культур [11, 69]. Страхові платежі у 1927/28 р. порівняно з попереднім роком мали тенденцію до збільшення на одиницю страхового обкладання: за страхування корови на 45%, коня на 28%. Страхові операції по великій рогатій худобі та конях виявилися збитковими для системи Укрдержстраху у 1927/28 р. Загальна сума зібраних вкладів становила тоді 19,7 млн крб., а страхові винагороди – 18,6 млн крб. [11, 69]. За іншими даними було зібрано по окладу 22 млн крб. [12, 50], але, однак, сума премії виявляється незначна. У доповідній записці Укрдержстраху, надісланій до Економічної наради УСРР 13 жовтня 1929 р., простежується певна закономірність страхових відшкодувань, відтак і реальної величини премії, яка залишилася для страхових органів. Загальна сума премій, отриманих протягом 1923 – 1928 рр., становила 63,7 млн крб., а страхового відшкодування 52 млн крб. Страхові платежі сільського населення у 1927/28 р. склали по окладу 21,7 млн крб., у 1928/29 р. – 28,7 млн крб., що становило 24% і 32% загальної суми сільгосподатку [13, 7]. Держстрах СРСР отримав у 1927/28 р. премій на суму 109 млн крб. [14, 5], тобто у два рази більше від української суми премій за п'ять років. Загальні суми були переконливі, тому фіноргани розглядали страхові платежі як джерело поповнення бюджету. 1 травня 1928 р. голова правління Укрдержстраху С.М. Мазлах повідомив Управління справами РНК УСРР про „стягнення” залишку по окладу обов'язкового сільського страхування – 284 тис. крб. [15, 45]. У 1928 р. спостерігалось збільшення окладних платежів в УСРР на 785,4 тис. крб. [16, 7].

Сільським окладним страхуванням у 1928/29 р. було задіяно 4,8 млн селянських дворів, а об'єктом страхування були 5,9 млн голів великої рогатої худоби, понад 4 млн коней, 19,3 млн десятин посівного клину [17, 7]. Рік виявився несприятливим, тому що значна площа озимих культур вимерзла, відтак восени 1928 р., коли формувалось страхове поле, селяни не цуралися обов'язкового окладного страхування. Для пролетарських прошарків Раднарком УСРР передбачив пільговий фонд – 1 млн крб., а страхова сума по окладу в сільських районах сягнула тоді 37 млн крб., хоча відрахування мали скласти 12% від загальної суми нарахованого окладу [17, 7]. За попередній 1927/28 р. вона мала 15%, але в Україні пільговики становили 30,5% від загальної кількості застрахованих господарств, в РСФРР – 26,2% [18, 43]. До них належали родини червоноармійців та „маломіцні” господарства селян, які не відчували особливих переваг від наданих пільг. Хлібороби сподівалися на господарську ефективність страхування зернових від неврожаю, позаяк страхове забезпечення обмежувалося 45% середнього врожаю, тобто 22 пуди жита з десятини

[19, 29]. 22 червня 1929 р. союзний уряд, врахувавши наслідки вимерзання озимих в УСРР, дозволив виплату страхового відшкодування у розмірі 10 крб. за десятину [13, 16], тобто у 2 рази менше проєктованої вартості врожаю з одиниці площі.

Основні види обов'язкового окладного страхування (будівель від пожежі, зернових культур від вимерзання, вимоку та градобиття, худоби від падежу), судячи з активності селян, становили для них матеріальну базу існування. Серед страхових об'єктів найпріоритетнішим було житло, господарські будівлі. Кількість пожеж в сільських районах України неухильно зростала, не дивлячись на превенції та інші заходи. Якщо у 1922/23 р. їх було 10801, то у 1926/27 р. 21425 випадків, які завдали селянам збитків на 12,7 млн крб. [20, 155]. Траплялися зловмисні підпали, самопідпали, які становили третину пожеж [21, 71]. Норма страхового забезпечення на двір становила 150–250 крб. [22, 64], тому міцне селянське господарство намагалось уникнути пожежі. Наприклад, з усієї кількості пожеж, які сталися на селі, 4,3% припадало на господарства до однієї десятини, від 1 до 2-х десятин – 9%, від 2–3-х десятин – 14%, від 3–4-х десятин – 16% [23, 66]. Чим вищим було забезпечення землею селянського двору, тим меншою їх частка серед пожеж. Превенцією для них було власне майно, а не жалюгідні витрати органів держстраху на забезпечення сільрад протипожежними заходами. За п'ять років кількість сільських пожеж зроста майже у 3 рази, завдавши протягом 1927/28 р. 17,7 млн крб. збитків [24, 73]. Основною причиною пожеж були підпали, які становили 67% випадків [24, 74]. Якщо у 1927/28 р. було 33687, то у 1928/29 – 30200 пожеж [17, 29], тобто спостерігалось відносне зменшення. Органи державного страхування вважали навмисні підпали спробою уникнення селян від боргової відповідальності нерухомим майном, якщо воно було закладено, а також формою поліпшення майнового стану, враховуючи суму страхової компенсації, яка була вищою від вартості житла чи господарської будівлі. 1 жовтня 1928 р. почали діяти нові правила добровільного страхування від вогню, які скасовували попередні, відтак, крім власника майна, з'явилась інша зацікавлена особа – утримувач завдатку [25, 34]. Він теж страхував майно, позаяк під надану позику отримав від власника вартісну цінність майна – житло тощо.

21 листопада 1929 р. Укрдержстрах вдався до переоцінки будівель в містах, селищах та селах, щоб унормувати їх вартість і страхування. Існуюча система, за якою окладним чином страхування будівлі у межах 50% їхньої вартості, ліквідовувалась. Окладні норми сягнули 75% вартості, але були скасовані максимальні межі забезпечення, відтак сума відшкодування залежала від страхової оцінки будівель [13, 31]. Переоцінка майна 21469 дворів в Чернігівській окрузі виявила його загальну вартість – 14,3 млн крб., що становило пересічно 652–798 крб. на двір [26, 138]. Загалом в сільських районах України реєстру підлягало понад 1 млн дворів [26, 1], тобто їх п'ята частина.

Наприкінці 1920-х рр., враховуючи загальну реконструкцію сільського господарства, Укрдержстрах запропонував нові принципи здійснення обов'язкового окладного страхування в сільських районах. Воно розповсюджувалося також

на усупільнений сектор, де раніше діяло добровільне страхування, але характерною ознакою системи страхування 1928–1933 рр. була „класова лінія”. Голова правління Укрдержстраху С.М. Мазлах, готуючи „методологію” нового обов’язкового страхування, визнав, що „... питання про поглиблення класової лінії в галузі обов’язкового страхування на селі викликало досить палкі заперечення” [27, IV]. Проти „класового принципу” виступили представники Держстраху СРСР, заступник наркома фінансів СРСР Г. Фрумкін, значна частина членів колегії НКФ УСРР, учасники наради керівників республіканських правлінь державного страхування, яка відбулася у Москві 11–17 грудня 1928 р. [28] Фактично впроваджувався класовий тариф сільського окладного страхування згідно з прибутковістю окремого селянського господарства, ініціатором якого був С.М. Мазлах, спираючись на підтримку С. Арсона від НКФ УСРР та наркома НК РСІ УСРР В.П. Затонського. Основним завданням державного страхування мало стати „...переливання коштів куркульських та заможних верств селянства до верств бідняцько-середняцьких для допомоги господарствам бідноти, а з другого боку – колективізації тих-таки бідняцько-середняцьких верств селянства” [27, VI]. Економічно-господарські та ринкові чинники страхової справи, які виникли і діяли в УСРР протягом непу, підпорядковувалися політичним кампаніям. Пропонувалося одержувати від населення страхові платежі зерном за страхування сільгоспкультур, встановити „тверді норми” їх забезпечення, досягнути бездефіцитності.

Методика визначення тарифної категорії господарств, запропонована Укрдержстрахом, виявилася надто складною, яка була запозичена від податкової системи. Так, до категорії „А” були віднесені господарства з прибутком 150, до категорії „Б” від 150 – 350, до категорії „В” від 250 – 700, до категорії „Г” від 500 – 900, до категорії „Д” 600 – 900 і вище [27, 15]. Задум творців нового тарифу окладного страхування платежів в тому, щоб заможні групи села сплачували страхову суму, яку формували найбідніші верстви. Обов’язкове окладне страхування виявилось звичайним сільгосподатком, відтак сума знижок окладу для категорії „Б” перекладалася на категорії „Г” і „Д”, для яких відсоток „страхового обкладання” на 100 крб. прибутку був значно вищим. Зазначу, що сума страхових платежів у 1929/30 р. сягала 60% суми сільгосподатку, тому реформа окладного сільського страхування, яку пропонував Укрдержстрах, лише поглиблювала фіскальну функцію. В українському селі, починаючи з 1928 р., співіснували єдиний сільгосподаток і його антипод – так зване самооподаткування, яке у декілька разів перевищувало встановлену суму прибуткового оподаткування. Нова система обов’язкового окладного сільського страхування дублювала принципи податкової політики держави в сільському господарстві. Діяли розміри основного і додаткового страхового обкладання на 100 крб. страхової суми для всіх видів обов’язкового окладного страхування. Наприклад, для Чернігівщини основний тариф категорії „Г” становив 1,75 крб., а додатковий 0,74 коп., для „Д” відповідно 1,63 крб. і 1,96 крб. На Дніпропетровщині основний сягав 2,64 крб., додатковий – 1,07 крб. для категорії „Г”, а для категорії „Д” – 2,53 крб. основного і 2,79 крб.

додаткового [27, 24]. Додаткове обкладання тарифом становило для господарств різних округ від 37% до 169% суми основного обкладання. В умовах масової колективізації марно було сподіватися на відшкодування вартості майна навіть згідно з основним, не кажучи про додатковий тариф, який виявився відвертим податком на майно.

Укрдержстрах пропонував також об’єднати усі галузеві види страхування (від вогню, худоби тощо) в єдиний, враховуючи загальну прибутковість, але його підтримували НК РСІ УСРР, хоча заперечувало введення натурального страхового внеску – житом. Державні органи страхування разом з іншими радянськими владними структурами здійснили розподіл селянських господарств за розміром прибутку, виокремивши 15 груп. До першої належали 583287 дворів, прибуток яких у 1928/29 р. становив менше від „неоподаткованого мінімуму”, другу становили 439863 господарства з прибутком не більше 150 крб. на двір, а разом понад 1 млн селянських господарств [27, 44 – 45]. Вони належали до пільгової групи, тому відшкодування застрахованого майна покривалося коштом інших груп, які підлягали так званому додатковому окладному страхуванню.

4 березня 1930 р. правління Укрдержстраху направило до НК РСІ УСРР проект плану обов’язкового окладного страхування на 1930/31 р., залучивши колгоспи та куркульські господарства. Попередній 1928/29 р. завершився з великим дефіцитом – 11,7 млн крб. План був побудований за класовим принципом, а термін „страхування” замінили на „обкладання”. Страхування колгоспних будівель дозволялося в межах їх повної вартості, а для худоби – 60%, для сільгоспкультур – 75% [13, 145]. В індивідуальному секторі 40% вартості худоби та 50% сільгоспкультур, тобто класовий принцип діяв. Додаткове обов’язкове страхування, тобто обкладання страховим податком господарств, коливалося для категорії „Г” і „Д” в межах 100 – 150% надбавки до основного тарифу. Загальна сума страхових стягнень становила 103,8 млн крб., з них на страхування будівель припадало 20 млн, великої рогатої худоби – 7 млн, коней 14,5 млн, польових культур 46,7 млн, спеціальних культур 16,6 млн крб. [13, 147]. 2 квітня 1930 р. президія Держплану УСРР фактично затвердила контрольні числа плану Укрдержстраху, а також його принципи страхування.

Окладні норми обов’язкового сільського страхування в колгоспах були вищими від індивідуальних господарств на 15 крб. Страхове забезпечення будівель селян визначалося залежно від загальної майнової вартості двору. Якщо вартість становила 150 крб., то майно застраховувалося повністю, від 151–300 крб. – на 80%, від 301–600 крб. – на 70%, від 600 і вище – на 60% його вартості [13, 150]. Норми страхового відшкодування одного га хмелю в селянському господарстві обмежувалися 400 крб., в колгоспі – 600 крб.

Протягом другої половини 1930 – перших місяців 1931 рр. система державного страхування зазнала суттєвої реорганізації. 29 липня 1930 р. Укрдержстрах наполягав на думці про те, що система страхування в Україні реформується, а не ліквідується, однак сам факт створення трьох страхових фондів (усупільненого сектору, колгоспів та приватного сектору) означав її самоліквідацію.

Кампанія державного страхування 1931 – 32 р. відбувалася без Укрдержстраху, тому що центральний апарат було розформовано. Новий адміністративно-функціональний порядок передбачав страхування сільгоспкультур від виморозків та вимочок в обох секторах, колгоспного майна та польової продукції від вогню у повній вартості. Норми страхового забезпечення великої рогатої худоби в колгоспах становили за планом на 1932 р. 82, в селянському господарстві – 74 крб., коня – 87 і 79 крб. [29, 56]. Вони мали диференційований тариф, зумовлений не лише класовим принципом, а також географічним. На Поліссі норми були нижчими від центральних і південних районів. Падіж коней на півдні становив 10% їх загальної кількості, тому там тариф був вищим, а „нормальна смертність” коней мала не перевищувати 5%. В українському селі 1932–1933 рр., ураженому голодомором, спостерігалось зменшення поголів'я худоби у десятки разів [30, 255], тому принцип страхової відповідальності фактично не діяв. За нормами страхового забезпечення колгоспи мали отримувати відшкодування – 15 крб. за дрібну худобу та 30 крб. за свиню, за коня – 90 крб., за корову – 110 крб. [29, 60].

Фіноргани, а вони переймалися не лише податками, відслідковували надходження страхових платежів. Колгоспи мали сплатити до 15 вересня 40%, до 1 листопада 30%, решту – до 1 грудня, одноосібний сектор – до 15 вересня 50%, решту – до 15 жовтня, а так звані куркулі повністю до 15 вересня [29, 60].

Загальна сума страховки на господарство колгоспника становила 7 крб. 15 коп., на селянське – 26 крб. 95 коп., на так зване куркульське – 80 крб. 85 коп. [29, 56]. Вони мали своєчасно їх сплатити, щоб не росла „пеня”. Сума сільгосподатку на Уманщині становила 14 крб., на Лубенщині 21 крб., на Криворіжжі 28 крб. [29, 31], а загалом держава розглядала податок, культзбір, позику населення, самообкладання, „стягнення” держстраху – як джерела фінансових надходжень. Планом мобілізації коштів на 1933 р. передбачалося отримати по лінії державного страхування в сільських районах УСРР 154 млн крб., що на 34 млн більше від попереднього року [31, 86]. Сума обов'язкового окладного сільського страхування не була виконана, позаяк вдалося „стягнути” 112 млн крб. [32, 2], яка для голодоморних років була надто високою.

Сільське обов'язкове окладне страхування майна, продуктивної і робочої худоби, сільгоспкультур, хоч і не відшкодовувало повністю їх вартості, однак давало певну компенсацію, а головне надію на допомогу з боку держави. Впровадження „класової лінії” нового страхування та пільгове забезпечення колгоспів і пролетарських верств села порушили класичні принципи і норми страхової справи, привнесли елементи хаосу і дезорганізації відносно стабільної системи державного страхування. Здійснення колективізації та політики розкуркулення, які супроводжувалися масовим нищенням „застрахованої худоби” і недосівом зернових культур, призвело до реорганізації Держстраху та його місцевих органів, які мали обслуговувати усусільнений сектор. Грандіозні плани індустріалізації вимагали значних коштів, тому система державного страхування перетворилася на засіб мобілізації фінансових

ресурсів шляхом обов'язкового окладного сільського страхування, яке виконувало фіскальну функцію. Терміни „стягнення”, „обкладання” стали нормами страхової політики в Україні 1928–1933 рр., демонструючи факт існування чергового податку та грошової повинності для селян.

1. Галин А. Децентрализация или распад // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №21.
2. Потоцкий В. Новое нападение на Госстрах // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №21.
3. Каганович А. Местный проект общесоюзного положения о Госстрахе // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №17.
4. Розенталь Э. К постановке вопроса о перспективах государственного страхования // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №9.
5. Жебровский С. Первые итоги // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №9.
6. Личко Гв. Що таке кооперативне страхування та як ним користуватись / І. Личко. – Х., 1928.
7. Миндовский В. Шестьдесят лет сельского обязательного страхования / В. Миндовский. – М., 1927.
8. Очерк деятельности Госстраха УССР и план его работы на 1927/28 год / с предисл. С.М. Мазлаха. – Харьков, 1928.
9. Потоцкий В. Новые страховые правила // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №19.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 2807.
11. Полищук В. Окладное страхование на Украине // *Вестник государственного страхования*. – 1929. – №3.
12. Из материалов по обследованию // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №10.
13. ЦДАВО України. – Ф. 539. – Опис 7. – Справа 1073.
14. Розенталь Э. Работа Госстраха в 1927/28 году // *Вестник государственного страхования*. – 1929. – №6.
15. ЦДАВО України. – Ф. 4402. – Оп. 1. – Спр. 116.
16. Жебровский С. О плане окладного страхования на 1928/29 год // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №7.
17. Обзор деятельности Госстраха за 1928/29 операционный год. – М., 1931.
18. Льготы по окладному сельскому страхованию // *Вестник государственного страхования*. – 1929. – №5.
19. Бинов А. Проблема страхования от неурожая в цифрах // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №9.
20. Пожары в РСФФР, УССР и БССР за четырехлетие 1923 – 1927 года // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №11 – 12.
21. Миндовский В. О злосной сельской пожарности // *Вестник государственного страхования*. – 1929. – №2.
22. ЦДАВО України. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 1777.
23. Фарштейн С. Основные черты сельской пожарности УССР // *Вестник государственного страхования*. – 1929. – №4.
24. Пожары на территории УССР в 1927/28 опер. году // *Вестник государственного страхования*. – 1929. – № 4.
25. Новые правила страхования от огня // *Вестник государственного страхования*. – 1928. – №19.
26. ЦДАВО України. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 64.
27. Угрупування та методологія класового оподаткування майна, що підлягає обов'язковому сільському окладному страхуванню та матеріали

- щодо реорганізації державного страхування. – Х, 1929.
28. Всесоюзное совещание по плану обязательного окладного страхования на 1929-30 г. // Вестник государственного страхования. – 1929. – №2.
29. ЦДАВО України. – Ф. 30. – Оп. 2. – Спр. 7810.
30. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – К., 2003.
31. ЦДАВО України. – Ф. 30. – Оп. 2. – Спр. 8483.
32. ЦДАВО України. – Ф. 30. – Оп. 2. – Спр. 8482.

Л.Б. Лехан, Т.К. Дацюк

ВІДСТОРОНЕННЯ СЕЛЯНИНА-КОЛГОСПНИКА ВІД УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ (30-ті рр. ХХ ст.)

У 90-ті роки ХХ ст. відбулися зміни в аграрному секторі, які супроводжувалися, зокрема, ліквідацією колгоспно-радгоспного ладу. У цих умовах селянин дістав змогу знову самостійно створювати своє господарство та керувати виробничими процесами у ньому. За багатолітню історію розвитку колективних господарств відбулося багато значних змін. Не останню роль в цьому відіграло радянсько-партійне керівництво, яке чітко регламентувало життя, а особливо обов'язки селянина-колгоспника. Тому у процесі реформування аграрного сектору на сучасному етапі найважливіша роль належить державі, яка своїми заходами повинна сприяти піднесенню сільськогосподарського виробництва. Необхідно усвідомлювати, що селянин, який працює на своїй землі і є розпорядником власної продукції, тобто має економічні стимули, набагато більше зацікавлений у досягненні кращих результатів своєї праці, аніж той, який працює як наймит.

Висвітленню питання про утворення колективних господарств присвячено чимало праць, особливо за радянських часів [1, 137 – 141]. У цих роботах позитивно розцінювалася колективна форма господарювання та становище колишнього селянина-одноосібника у колгоспі. В багатотомних працях, присвячених історії українського селянства, досліджуваний період в основному характеризувався піднесенням сільського господарства та покращенням добробуту селянства [2, 166, 167, 177, 178; 3, 277 – 280, 286, 287]. Особливо розширилася історіографія проблеми життєдіяльності українського селянства з другої половини 80-х рр. минулого століття. Однак більшість робіт була присвячена дослідженню становища селянства, його соціальної структури, господарської діяльності у доколгоспний період. Цим питанням присвячені праці С.Г. Водотики, П.М. Денисовця, І.К. Рибалки, Ф.Г. Турченка, Р.Д. Ляха, Б.К. Мигаля, С.В. Кульчицького, С.Р. Ляха, В.І. Марочка та ін.

У вивченні життєдіяльності селянства початку 30-х років ХХ століття історики акцентували увагу на зміні соціальної структури селянства, процесі розселення, змінах у духовному житті та побуті селян, перебігу подій та наслідків голодомору 1932 – 1933 рр. Залишається недостатньо дослідженим питання відсторонення селянина-колгоспника від управління виробництвом, коли він не міг вільно розпоряджатися виробленою ним продукцією. Отже, автори статті ставлять за мету дослідити

відсторонення селянства від управління сільськогосподарським виробництвом в 1930-х рр.

Якщо завдяки заходам непу селянин-одноосібник був зацікавлений у результатах своєї праці, то в колгоспах селяни були позбавлені такої можливості, оскільки вони не могли розпоряджатися результатами своєї праці. З 1930 р. грошову оплату праці у колгоспах було скасовано, а замість неї введено трудодні. Їх використовували як умовну одиницю визначення затрат праці окремих членів колгоспу і їх частки в кінцевому результаті діяльності господарства [4, 223]. Трудодень відповідав одиниці простої некваліфікованої праці, що витрачалася людиною протягом дня. На цій підставі визначались затрати складної праці. Кожного дня до трудової книжки колгоспника вносилися кількість вироблених ним трудоднів. Наприкінці року, після обов'язкових поставок продукції й розрахунків із державою, фонд оплати, що залишався, поділявся на загальну кількість трудоднів усіх членів колгоспу, а потім відбувалося нарахування продукції на трудодні окремим колгоспникам. Розподіл відбувався головним чином у натуральній формі.

У січні 1933 р. було прийнято постанову „Про обов'язкову поставку зерна державі колгоспами та одноосібними господарствами” [5, 441], відповідно до якої селяни повинні були здавати зерно першого обмолоту за державними цінами протягом липня-грудня 1933 р., а залишки селяни мали право продавати після виконання хлібозаготівель і утворення насінневих фондів. Однак на додаток до цієї постанови 20 червня 1933 р. було видано ще одну постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б) „Про обов'язкову поставку зерна державі колгоспами та одноосібними господарствами з урожаю 1933 р. на основі закону від 19 січня 1933 р.” [5, 462], яка обмежувала термін хлібоздачі до липня-вересня. Водночас припинялася колгоспна й індивідуально-селянська торгівля, зокрема в Україні з 1 липня 1933 р., причому державні хлібозаготівельні ціни були набагато нижчі за ринкові. Так, за постановою Комітету хлібозаготівель при РНК СРСР від 5 липня 1933 р., в Україні заготівельні ціни на зернові було встановлено такі: на пшеницю – 805 коп. за центнер, на жито – 580, на овес – 480, на ячмінь – 560, на гречку – 660 [6, 170 – 171]. Водночас у державних комерційних крамницях кілограмова паляниця чорного хліба коштувала 2 крб. 50 коп. [7, 72]. На базарі за спекулятивними цінами кілограмова паляниця хліба коштувала від 100 до 125 карбованців [8, 531, 553].

Трактори, усі сільськогосподарські машини й кадри механізаторів було зосереджено в державних підприємствах – МТС, які обробляли землі колгоспів за натуральну плату, розміри якої встановлювалися керівними органами. Селянина було перетворено на безправного виконавця партійних директив, а ДПУ й армія стежили за тим, щоб було засіяно відповідні площі навесні 1933 р., а влітку зібрано належний врожай.

Для зміцнення трудової дисципліни й підвищення так званої політичної свідомості колгоспників резолюцією об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) від 11 січня 1933 р. було прийнято рішення створити в кожній МТС політвідділи, які повинні були стежити за виконанням урядової сільськогосподарської політики [5, 432; 9, 76 – 87].